

ISSN 0027–8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLVIII/ 1-2

БЕОГРАД

2017

УДК 811.163.41'367.626

ТАЊА З. РУСИМОВИЋ
(Гимназија „Бора Станковић“,
Врање)*

Оригинални научни рад
Примљен 30. јуна 2017. г.
Прихваћен 13. јула 2017. г.

ФОРИЧНОСТ ОПШТИХ И ОДРИЧНИХ ЗАМЕНИЦА У АНТЕЦЕДЕНТУ РЕЛАТИВНЕ АДЈЕКТИВНЕ КЛАУЗЕ

Премда је рестриктивност/нерестриктивност адјективне реченице резултат узајамног односа више различитих чинилаца, ипак је могуће по важности издвојити улогу формалног конституента антецедентове синтагме – детерминатора, тј. заменица. Рад представља анализу начина на који опште и одричне заменице као формално присутни форички (анафорички или катафорички) елементи у антецеденту доприносе рестриктивности или нерестриктивности релативне адјективне клаузе.

Кључне речи: адјективна клауза, детерминатор, општа и одрична заменица, антецедент, рестриктивност, нерестриктивност, анафора, катафора.

1. Увод

Адјективне клаузе представљају врсту релативних клауза јер реч која уводи адјективну клаузу истовремено се налази у релацији или односу с неком именском или упућивачком речи из надређене клаузе. Специфичност коју адјективној релативној клаузи даје коришћење релативне заменице као везивног средства јесте двофункционалност везивне речи: и функција везника и функција члана зависне клаузе (Ковачевић 1988: 46). Функције везника су да исказује зависност клаузе и њену потенцијалну релативност, а функције заменице су да заступа антецедент у релативној клаузи синтаксичко-семантички и прагматички.

* tanjarusimovic@yahoo.co.uk

О природи релативних адјективних клауза Михаило Стевановић ће рећи да се „оне најчешће односе на облике самосталних речи“, и „као атрибути, одређују раније неодређене“ или „као апозиција, већ одређене појмове“ (Стевановић 1991: 851). Међутим, Радоје Симић и Јелена Јовановић у својим истраживањима су радикалнији, те истичу да „односна реченица и кад је одредба именице – а то није увек – не може се сматрати атрибутом ни онда када заузима позицију атрибута. То би се могло признати једино самом релативизатору.“ Дакле „релативизатор има и улогу прономинализатора и у тој улози својом анафорском асоцијативношћу обавља идентификацију агенса“ (Симић–Јовановић 2002: 1030).

Милош Ковачевић (1998: 223) опрезније разматра однос релативних адјективних клауза и атрибута, радије истиче присупстантивну позицију адјективних клауза и говори о нерашчлањености и рашчлањености релативних реченица уместо о атрибутском и апозицијском карактеру ових јединица. Тако да према структурно-семантичком критеријуму све адјективне клаузе са својом надређеном клаузом чине зависносложену реченицу нерашчлањеног типа. Значи, адјективна клауза се увек односи на један део надређене клаузе који је најчешће изражен супстантивном категоријом речи.

2. Рестриктивност и нерестриктивност адјективне клаузе

Најбитнија разлика између релативних адјективних клауза везана је за њихов семантички статус који проистиче из међуодноса антецедента и зависне клаузе. Тако разликујемо рестриктивне и нерестриктивне зависне клаузе.¹

У литератури (Михаиловић 1973: 164–165; Кордић 1995: 25–28) истакнуто је да рестриктивност подразумева сужавање појма именованог супстантивним антецедентом. Рестриктивна клауза, заправо, идентификује семантички неиндивидуализован појам означен именицом. Кад се то пренесе на логички план који се може пратити преко односа семантичког обима именице и релативне заменице којом почиње адјективна реченица, онда се види да код рестриктивне клаузе никад нема подударности у семантичком опсегу

¹ У литератури се користи неколико различитих термина за означавање ових двају типова атрибута па тиме и адјективних клауза: термине рестриктивни и нерестриктивни користе нпр. Прањковић (1986: 15; 1993: 96), Ковачевић (1988а: 82), Мразовић–Вукадиновић (1990: 554–556); термине атрибутни / апозитивни користе нпр. Дмитријев (1961/62: 360–364), Станојчић–Поповић (2004: 320), Стевановић (1991: 52); термине одредбени / допунски користе нпр. Дмитријев (1961–1962: 364), Грицкат (1975: 220).

именице и релативне заменице. Тако је по семантичком опсегу релативна заменица увек ужа од именице у антецеденту на коју се односи. Код нерестриктивних зависних клауза семантички опсег релативне заменице и супстантивног антецедента је увек исти. То значи да релативна заменица редуплицира именицу па самим тим она не идентификује именички појам, него износи неки накнадни податак о већ идентификованом именичком појму. Зато је нерестриктивна зависна клауза, за разлику од рестриктивне, непосредни члан сложене синтагме. Док је рестриктивна клауза зависна и синтаксички и семантички, нерестриктивна је само формално зависна клауза. За њу се истиче да нема синтаксички однос према свом антецеденту, те да на семантичком плану има улогу самосталне предикације.

Критеријуми по којима је подела на рестриктивне и нерестриктивне адјективне клаузе вршена, везани су за одређеност или неодређеност антецедента, а на одређеност или неодређеност антецедента у првом реду утиче синтагматски контекст. Овај рад бави се улогом формалног конституента антецедентове синтагме, тј. улогом детерминатора² у остваривању адјективне клаузе као рестриктивне, односно као нерестриктивне. Разликовање рестриктивне и нерестриктивне клаузе проверавамо тестом супституције релативизатора. Код нерестриктивних клауза релативизатор се може заменити именицом која је у антецеденту, тако да се сложена реченица може реорганизовати у две просте, а да се информација не измени. Код рестриктивних то је немогуће.

Још је Белић (1956/1998: 251–252) истицао да је битна особина по којој се већина заменичких речи разликује од других врста речи њихова упућивачка (деиктичка) природа. У лингвистичкој теорији појам егзофора (спољна деикса) означава „термин неких лингвиста за процес или резултат непосредног упућивања неке језичке јединице на ванјезичку ситуацију која прати исказ (Кристал 1988: 59). За нас је овом приликом битан термин ендофора (унутрашња деикса) који означава упућивање на појмове поменуте у дискурсу, то је „термин којим се служе неки лингвисти да означе односе кохезије који помажу да се одреди структура неког текста“ (Кристал 1988: 63). Термин деикса користи се, дакле, и за речи које упућују напред или назад у

² Ауторке Павица Мразовић и Зора Вукадиновић, користећи термин *де-терминативни*, говоре о њиховој деклинацији и конгруенцији истичући да „њихов облик (као и облик придева) зависи од именице коју ближе одређују и са којом чине именичку фразу“ (Мразовић–Вукадиновић 1990: 242–243).

дискурсу, тј. анафорски³ или катафорски.⁴ Зато се понекад назива дискурсна дејкса.

У вези са лингвистичком категоријом *одређеност/неодређеност*, неопходно је да појаснимо термине *референцијалност/нереференцијалност*. Под *референцијалном употребом* подразумевамо језичке ситуације када је ентитет контекстуално *одређен*, било да је претходно поменут, било да је учесницима у комуникацији познат на основу њиховог знања о ванјезичкој стварности, или пак може бити нов у дискурсу, те самим тим *неодређен* и непознат говорнику и/или саговорнику. Категорија одређеност/неодређеност на тај начин показује „да се извесна језичка информација, садржана у реченици или у неком њеном делу, пореди с менталним искуством учесника у комуникацији и квалификује се као нешто што је већ локализовано у њиховом менталном искуству – одређеност – или се налази изван њиховог менталног искуства – неодређеност“ (Пипер 2005: 918). У *нереференцијалним употребима* немогуће је говорити о познатости или непознатости денотата именског израза. Зато и сматрамо да када имамо *нереференцијалну употребу* именског израза говоримо у ствари о *деноцијату*.

У досадашњим анализама (Русимовић 2012; 2014; 2016) показали смо да семантички центар форичности антецедента релативних клауза представљају показне заменице пре свега, али и да своју фреквенцију и спецификацију имају и неодређене, и присвојне заменице. Овом анализом обухваћене су релативне адјективне клаузе с општом и одричном заменицом у антецеденту. Анализа се врши на корпусу који обухвата књижевноуметнички, научни, административни и публицистички стил са циљем да се покаже да овакве реченице имају своју фреквенцију у свим наведеним стилевима.

Дакле, заменице као детерминатори у антецеденту међусобно се разликују по количини одређености коју својим сталним садржајем додају референцији именичког појма. Да ли заменице доприносе рестриктивности или нерестриктивности адјективне кла-

³ Анафора означава процес или резултат упућивања на неки елемент који претходи датој језичкој јединици. „Анафорска референција је један од начина за означавање идентичности онога што се исказује и онога што је већ исказано“ (Кристал 1988: 24).

⁴ Катафора означава процес или резултат упућивања једне језичке јединице на неку другу јединицу која јој следи. Катафоричко упућивање је један начин да се означи истоветност онога што се изражава и онога што ће се тек изразити (Кристал 1988: 115).

узе у анализи ће бити проверавано тако што ће се анулирати заменица у антецеденту и пратити да ли њено неприсуство мења статус адјективне клаузе.

3. Опште и одричне заменице у антецеденту

Опште као и одричне заменице представљају нунумеричке квантификаторе за које је карактеристично да се односе на објекте квантификације у целини, тј. на све елементе извесног објекта квантификације без изузетка. Комуникативне функције општих и одричних заменица назначене су у самом називу, док према семантичко-референцијалном критеријуму ове заменице имају неодређену референцију која је опет последица њихових комуникативних функција – уопштавања и одрицања (в. Радић 2009: 213–220).

3.1. КАТАФОРИЧКО УПУЋИВАЊЕ ОПШТЕ И ОДРИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

Заменице *сви*, *сваки*, *било који* (*који* *јод*, *ма који*...) исказују општу квантификацију. За ове тзв. генерализујуће детерминаторе Леман (1984: 264–265) тврди да у различитим језицима захтевају рестриктивност одредбе. Кордић (1995: 104) истиче да „у нашем језику такви детерминатори придносе тумачењу релативне реченице као рестриктивне“. Како полазимо од става да заменице имају упућивачку (деиктичку) природу, најпре издвајамо примере у којима опште заменице катафорички упућују на релативну клаузу као на језичку јединицу која следи:

(1) У ниским дућанима је био муљ до колена, а у том муљу ***сва роба КОЈА*** није могла бити на време изнесена (И. Андрић, 88). Као што је мој брат док спава и даље држао дрвену кашику, тако ја држим у сећању ***све очи КОЈЕ*** су ме виделе (М. Павић, 219). Дакако, то исмевање свега што му се нађе на путу претпоставља да готово у ***свим регистрима***, у ***КОЈИМА*** се креће, медиокритет заправо не разуме оно што исмева (Данас, 4144, 2. 2. 2009, 23). Тешко би, одиста, било и набројати ***све области у КОЈИМА*** је дошло до примене модела (Р. Бугарски, 180). Стечајни управник, послодавац и запослени дужни су да на захтев Фонда, у року од 15 дана од дана пријема захтева, доставе ***све податке КОЈИ*** су од значаја за доношење решења из члана 142 овог закона (Закон о раду, 37). Бежаћу ***из сваке војске КОЈА*** ме буде силом мобилисала, крићу се, лагаћу, претвараћу се, чинићу све што будем морао, али се нећу дати (В. Стевановић, 177). То је један јединствени расадник ***свећ биља КОЈЕ*** се може наћи у *шамошњим јорам*а (Р. Петровић,

18). На **свим пољима на КОЈИМА је радио** Орфелин је имао успеха (Ј. Скерлић, 50).

У корпусу је најфреквентнији детерминатор *сви*, зато ћемо издвојити један пример и у њему супституисати опште заменице:

На **свим пољима на КОЈИМА је радио** Орфелин је имао успеха (Ј. Скерлић, 50).

[←На **сваком пољу на КОЈЕМ је радио** Орфелин је имао успеха.]

[←На **било ком пољу на КОЈЕМ је радио** Орфелин је имао успеха.]

Реконструкције примера показују да значење ових детерминатора није исто, јер се њихови домени квантификације ентитета на које се упућује не подударају. Детерминатором *сви* упућује се на класу ентитета као на целину која се не посматра рашчлањено. Детерминатор *сваки* упућује на класу ентитета издвајајући сваког члана класе; док се и детерминатором *било који* такође упућује на класу ентитета издвајањем појединачног као представника класе, али и са додатном семантиком која истиче хетерогеност тог скупа.

У наведеним примерима (1) адјективне клаузе јесу рестриктивне, међутим, не можемо рећи да општа заменица доприноси рестриктивности, јер и када анулирамо општу заменицу из антецедента, релативна клауза остаје рестриктивна.

У ниским дућанима је био муљ до колена, а у том муљу **сва роба КОЈА није могла бити на време изнесена** (И. Андрић, 88).

[←У ниским дућанима је био муљ до колена, а у том муљу **роба КОЈА није могла бити на време изнесена**.]

Присуство општег детерминатора у антецеденту који својим емфатичким акцентом катафорички упућује на релативну клаузу и наговештава да ће садржај адјективне клаузе послужити као критеријум за одабирање подскупа референата само истиче рестриктивност релативне клаузе, тј. неопходност одредбе, али и својом сталном семантиком врши квантификацију. Међутим, квантификација општим детерминатором у примерима (1) није универзална, већ како се односи на целину извесног збира, оне ће пре бити селекционирајућа, тј. на нивоу надређене клаузе упућује се на квантификовани ентитет, али критеријум квантификације садржај је адјективне клаузе.

У примерима у којима је антецедент заједничка именица која означава неживо [–живо] супстантивна синтаagma у антецеденту није сводљива на општи детерминатор:

[*У ниским дућанима је био муљ до колена, а у том муљу сва која није могла бићи на време изнесена.]

Другачија је ситуација када у антецеденту имамо заједничку именицу која означава живо [+ живо]:

(2) У знак одмазде због напада на наше трупе стрељати **све мушкарце** КОЈИ буду ухваћени са оружјем или са претпоставком да имају оружје, а све у сразмери 1 : 100 (В. Стевановић, 165). Две поменуте распре трајале су више векова, и у њима су на неки начин учествовали **сви антички мислиоци и практичари** КОЈИ су се бавили проблемима језика (Р. Бугарски, 26). Општи и посебан колективни уговор непосредно се примењују и обавезују **све послодавце** КОЈИ су у време закључивања колективног уговора чланови удружења послодаваца – учесника колективног уговора (Закон о раду, 66).

У оваквим примерима супстантивна синтагма у антецеденту најчешће је сводљива на општи детерминатор, с тим што заменица *све* није више детерминатор, већ овако супстантивизована преузима на себе садржај и референцију супстантива који се изоставља, те тако представља еноцентрични антецедент са катафоричким упућивањем (деталније о томе в. у дисертацији Русимовић 2014):

[←У знак одмазде због напада на наше трупе стрељати **све** КОЈИ буду ухваћени са оружјем или са претпоставком да имају оружје, а све у сразмери 1 : 100!]

Анализа је показала да општа заменица квантификативно одређује референт у антецеденту још на нивоу надређене клаузе и својом сталном семантиком истиче целину подскупа без изузетака. То показује да ови детерминатори означавају селективну квантификацију и адјективна клауза која следи недвосмислено је рестриктивна, јер она садржи критеријум према коме је квантификација остварена.

За **одричне заменице** (*нико*, *нишџа*, *никоји*, *ничџи*, *никакав*, *ниједан*) може се генерално рећи да представљају негацију неодређених квантификатора. Као што опште заменице исказују универзалну квантификацију, тако чине и одричне заменице (*никоји*, *ничџи*, *никакав*, *ниједан*), с том разликом да одричне заменице својим катафоричким упућивањем на адјективну клаузу истичу да нема ниједног референта који би одговарао критеријуму постављеном у адјективној клаузи. У корпусу је фреквентност одричних заменица у антецеденту изузетно мала, тако да смо ексцерпирали само следеће примере са њиховим катафоричким упућивањем:

(3) Али, да ти кажем и то, за сада још ниси, господару, начинио **ниједан корак** КОЈИ би нас нагнао да те гонимо (М. Па-

вић, 47). **Никаквих послова у КОЈИМА се мешају три света: ислам, хришћанство или јудаизам овде на белом дану** (М. Павић, 46).

Као и у језичким ситуацијама са општом заменицом, и у овим примерима одрична заменица представља неререференцијални израз и не доприноси рестриктивности адјективне клаузе, већ својим емфатичким акцентом најављује и истиче рестриктивност и самим тим неопходност адјективне клаузе, али и својом сталном семантиком наглашава да нема изузетака у скупу на који реферира супстантив у антецеденту:

Али, да ти кажем и то, за сада још ниси, господару, начинио **ниједан корак КОЈИ би нас нагнао да те гонимо** (М. Павић, 47).

[←Али, да ти кажем и то, за сада још ниси, господару, начинио **корак КОЈИ би нас нагнао да те гонимо.**]

Одричне заменице су мање фреквентне у корпусу и најчешће својим емфатичким акцентом најављују и истичу рестриктивност и самим тим неопходност адјективне клаузе, односно истичу да нема ниједног референта који би одговарао критеријуму постављеном у адјективној клаузи.

3.2. АНАФОРИЧКО УПУЋИВАЊЕ ОПШТЕ И ОДРИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

Анализа исказа у претходном одељку показује да опште заменице чешће катафорички упућују на адјективну клаузу као на језичку јединицу која следи, најављују је и истичу као рестриктивну. Поставља се питање да ли оне могу чинити одређеним супстантив у антецеденту, те самим тим да ли адјективна клауза која следи може бити нерестриктивна.

(4) **Све ње ствари начињене за путнике, КОЈЕ изгледају тако компликоване,** употребљиве су и неопходне чим се о њима не мора да стара сам путник већ његова послуга, и чим ничег другог баш нема на расположењу (Р. Петровић, 28). Таква подела, као и **све поделе, КОЈЕ су увек вештачке и непотпуне,** има својих недостатака, али она је у стању да да представу развоја књижевности као једне природне целине (Ј. Скерлић, 9). Таква, у основи произвољна, веза између ознаке и означеног у језичком знаку постаје обавезна за **све представнике колектива КОЈИ је у њијачању,** уколико желе или морају да се међусобно споразумевају (значи, морају сви познавати и следити исту језичку конвенцију) (М. Радовановић, 121).

Референт именичког појма у антецеденту одређен је мимо адјективне клаузе бројношћу и садржајем одредби у антецеденту. Показна заменица *ишaj*, како смо већ показали у ранијим истраживањима (в. Русимовић 2014), може анафорички упућивати на део дискурса који претходи датој језичкој јединици. С тим у вези обратимо пажњу на први пример из групе (4). У наведеном примеру општа заменица претходи показној и својом семантиком доприноси одређивању супстантива у погледу опште квантификације, а у вези са упућивањем је сагласан (компатибилан) са анафоричким упућивањем Т-детерминатора. У овом примеру универзална заменица, тј. детерминатор је одређено референцијалан јер се односи на већ одређени скуп референата. Значи, ако анафорички упућује заменица у антецеденту, следи нерестриктивна адјективна клауза. А да је то тачно, тј. да је адјективна клауза као одредба факултативна, доказаћемо тако што ћемо анулирати адјективну клаузу или је трансформисати у независну, а смисао надређене клаузе неће бити нарушен.

[←*Све те ствари начињене за путнике* употребљиве су и неопходне чим се о њима не мора да стара сам путник већ његова послуга, и чим ничег другог баш нема на расположењу.]

[←*Све те ствари начињене за путнике, а оне изгледају ишакo* *комџиковане*, употребљиве су и неопходне чим се о њима не мора да стара сам путник већ његова послуга, и чим ничег другог баш нема на расположењу.]

Другачија је ситуација у другом примеру из групе (4):

Таква подела, као и *све поделе*, *КОЈЕ су увек* *вештачке и непотпуне*, има својих недостатака, али она је у стању да да представу развоја књижевности као једне природне целине (Ј. Скерлић, 9).

У овом примеру након опште заменице у антецеденту који је неререференцијалан, уследиће нерестриктивна клауза, само ако садржај адјективне клаузе представља опште знање о ванјезичкој стварности (*које су увек вештачке и нейошћуне*) чија је уопштеност истакнута квантификатором *увек*. У ствари, овај пример илуструје неререференцијалну употребу номиналне синтагме *све њоделе*, тј. говоримо о генеричким изразима који представљају универзалну квантификацију, а адјективна клауза упућује на цео скуп уз истицање временске неограничености одредбе.

Трећи пример илуструје употребу адјективне клаузе која упућује на знање о ванјезичкој стварности и појачава неререференцијалност референта у антецеденту (*било који колектив*), њен садржај је

факултативан, што се структуре и информативности надређене клаузе тиче, тако да поново говоримо о нерестриктивној одредби.

Иако нису много фреквентни, ипак је могуће издвојити исказе са нерестриктивном адјективном клаузом која се односи на антецедент у чијем је саставу општа заменица. То су језичке ситуације када је именица у антецеденту одређена анафорски употребљеним другим детерминаторима (најчешће *йоказним* и *йрисвојним*) и квалификаторима, тако да се општом заменицом истиче целина већ одређеног скупа, а самим тим је и адјективна клауза нерестриктивна. Такође, адјективна клауза биће нерестриктивна ако имамо нереференцијалну употребу општих заменица, тј. када су ове заменице генерички употребљене, тако да се адјективном клаузом упућује на све представнике класе.

Што се *одричних заменица* тиче, у првом делу истраживања истакли смо да оне наговештавају да ће садржај адјективне клаузе послужити као критеријум за одабирање подскупа референата, оне најављују и истичу рестриктивност адјективне клаузе и неопходност адјективне клаузе као одредбе. Поставља се питање да ли одричне заменице у антецеденту могу имати генеричко значење, те самим тим да ли адјективна клауза која следи може бити нерестриктивна.

(5) Затим, **никаква школска реформа**, КОЈА би се започињала на широкој основици, није се могла замислити без једне штампарије која би штампала уџбенике (Ј. Скерлић, 21).

Пример илуструје језичку ситуацију да након одричне заменице у антецеденту следи нерестриктивна реченица, што потврђујемо анулирањем адјективне клаузе као факултативне одредбе:

[←Затим, **никаква школска реформа** није се могла замислити без једне штампарије која би штампала уџбенике.]

На овом нивоу анализе указаћемо само на чињеницу да је адјективна клауза у анализираном примеру нерестриктивна и без одричног детерминатора у антецеденту, а разлог њене факултативности налази се у садржају који представља знање о ванјезичкој стварности:

[←Затим, **школска реформа**, КОЈА би се започињала на широкој основици, није се могла замислити без једне штампарије која би штампала уџбенике.]

Међутим, у реконструисаном примеру номинална синтагма без одричног детерминатора упућује на одређени референт и читање је другачије у односу на пример са одричном заменицом, што значи да одрична заменица доприноси генеричком значењу номиналне синтагме у антецеденту.

4. Закључак

Анализа је показала да и *оштите* заменице могу катафорички упућивати и наглашавати рестриктивност адјективне клаузе, а као такве су и фреквентније. Опште заменице квантитативно одређују референт у антецеденту још на нивоу надређене клаузе и својом сталном семантиком истичу целину скупа, без изузетака, тј. означавају селективну квантификацију, а адјективна клауза која следи недвосмислено је рестриктивна, јер она садржи критеријум према коме је квантификација остварена.

Могуће је издвојити примере са нерестриктивном адјективном клаузом, која се односи на антецедент у чијем је саставу општа заменица. То су језички изрази у којима је именица у антецеденту одређена анафорски употребљеним другим детерминаторима (најчешће *иоказним* и *ирисвојним*) и квалификаторима, тако да се општом заменицом истиче целина већ одређеног скупа, а самим тим је и адјективна клауза нерестриктивна. Такође, адјективна клауза биће нерестриктивна ако имамо неререференцијалну употребу општих заменица, тј. када су ове заменице генерички употребљене, тако да се адјективном клаузом реферира на све представнике класе.

Одричне заменице су мање фреквентне у корпусу и најчешће својим катафоричким упућивањем на адјективну клаузу истичу да нема ниједног референта који би одговарао критеријуму постављеном у адјективној клаузи. Одрична заменица својим емфатичким акцентом најављује и истиче рестриктивност и самим тим неопходност адјективне клаузе, али и својом сталном семантиком наглашава да нема изузетака у скупу на који реферира супстантив у антецеденту. Иначе, у ситуацијама када је одрична заменица употребљена генерички, тј. односи се на класу ентитета, уследиће нерестриктивна клауза. Испоставиће се да одрична заменица доприноси генеричком значењу антецедента, али не може се говорити о анафоричком упућивању одричне заменице јер је адјективна клауза нерестриктивна и када анулирамо ове детерминаторе.

Другим речима, рестриктивност/нерестриктивност релативне клаузе не зависи од врсте или подврсте детерминатора већ од његовог анафоричког или катафоричког упућивања, тј. поједине заменице могу бити фреквентније са својим анафоричким упућивањем у најављивању нерестриктивне клаузе, али исте заменице могу указивати и на рестриктивну релативну клаузу својим катафоричким упућивањем, и обрнуто: они детерминатори који су фреквентнији са катафоричким упућивањем могу и анафорички упућивати. Дакле, појачана

интонација, тј. емфатички акценат којим је истакнут детерминатор, тј. заменица када је катафорички употребљена, знак је за сваког учесника у дискурсу (и оног који је без лингвистичког знања) да ће уследити рестриктивна адјективна клауза, структурално-семантички неопходна. Уједначена интонација знак је да је референт именичког појма у антецеденту већ одређен и да је адјективна клауза у том смислу факултативна. На тај начин једино можемо објаснити увек исправну семантичку интерпретацију релативних клауза и код учесника у дискурсу који немају лингвистичког знања.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1956/1998: Александар Белић, *О језичкој њприроди и језичком развоју*, I, Београд: Нолит.
- Грицкат 1975: Ирена Грицкат, *Сџудије из историје срџскохрватској језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Дмитријев 1961–62: Петр Андреевич Дмитриев, Значения определительных придаточных с относительным местоимением *који*, *Јужнословенски филолој XXV*, Београд, 355–364.
- Ковачевић 1988: Милош Ковачевић, О сложеној реченици с узрочном релативном клаузом, *Јужнословенски филолој XLIV*, Београд, 45–57.
- Кордић 1995: Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 25, Zagreb: Matica hrvatska.
- Кристал 1988: Devid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Леман 1984: Christian Lehmann, *Der Relativsatz: Typologie seiner Strukturen; Theorie seiner Funktionen; Kompendium seiner Grammatik*, Tübingen: G. Narr (LUS, 3).
- Михаиловић 1973: Љиљана Михаиловић, Релативне клаузе и њихова улога у остваривању хипотаксичких односа у реченици, *Зборник Филозофској факултетеја у Нишу 1*, Ниш, 159–176.
- Мразовић–Букадиновић 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Grammatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovcı, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Dobra vest.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антоноћ, Владислава Руџић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременоја срџској језика: њпросја реченица*, у ред. Милке

- Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Радић 2009: Јованка Радић, Заменички систем и заменица *себе, се*, у: Милош Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевности, уметности, I, Српски језик у употреби*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 213–226.
- Русимовић 2012: Тања Русимовић, Адјективне реченице с релативизатором *који* и неодређеним детерминатором у антецеденту, у: Милош Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевности, уметности, I, Службене карактеристике српског језика*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 151–159.
- Русимовић 2014: Тања Русимовић, *Релативне реченице са форичким суштинивним антицедентом у савременом српском језику*, докторска дисертација у рукопису, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Русимовић 2016: Тања Русимовић, Форичност присвојних заменица у антецеденту адјективне релативне клаузе, *Наш језик XLVII/1–2*, Београд, 25–43.
- Станојчић–Поповић 2004: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Симић–Јовановић 2002: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синтакса*, I–II, Београд, Никшић: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Јасен.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, 2, *Синтакса*, Београд: Научна књига.

ИЗВОРИ

- И. Андрић: Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Sabrana djela, 1, Zagreb: Mladost, 1963.
- М. Павић: Милорад Павић, *Хазарски речник*, Београд: Просвета, 1984.
- В. Стевановић: Видосав Стевановић, *Тештамени. Роман у 52 одења*, Београд: СКЗ, 1986.
- Р. Петровић: Растко Петровић, *Африка*, www.ask.rs
- Ј. Скерлић: Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, www.ask.rs.
- М. Радовановић: Милорад Радовановић, *Социолингвистика*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1986, 13–51.
- Р. Бугарски: Ранко Бугарски, *Језик у контексту*, Сабрана дела, 8, Београд: Чигоја штампа, XX век, 1997.

Закон о раду, *Службени гласник РС* 24/05, 61/05 примењен од 19. 7. 2005.

Блиц: *Блиц*, дневне новине, Београд.

Данас: *Данас*, дневне новине, Београд.

Таня З. Русимовић

ФОРИЧНОСТ ОБЩИХ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ МЕСТОИМЕНИЙ В АНТЕЦЕДЕНТЕ РЕЛЯТИВНОЙ АДЪЕКТИВНОЙ КЛАУЗЫ

Резюме

В литературе уже было отмечено, что общие и отрицательные местоимения способствуют рестриктивности, а мы рассматриваем могут ли они делать определенным субстантив в антецеденте, и может ли тем самым последующая адъективная клауза быть нерестриктивной. Языковые выражения, в которых существительное в антецеденте определяется анафорически употребленными другими детерминаторами (самые частотные *указательные* и *притяжательные*) и квалификаторами, способствуют тому, что *общим местоимением* подчеркивается целостность уже определенной группы, а тем самым и адъективная клауза является нерестриктивной. Адъективная клауза также будет нерестриктивной, если имеется нереференциальное употребление *и общих, и отрицательных местоимений*, т.е. когда эти местоимения генерически употребляются, так что адъективная клауза реферирует ко всем представителям класса. Обнаруживается, что *отрицательное местоимение* способствует генерическому значению антецедента, но нельзя говорить о анафорическом указании отрицательного местоимения, так как адъективная клауза является нерестриктивной и в случае, когда аннулируем эти местоимения.

Ключевые слова: адъективная клауза, детерминатор, общее местоимение и отрицательное местоимение, антецедент, рестриктивность, нерестриктивность, анафора, катафора.